

A „Biodiverzitás napok” program keretében Gyűrűfűn fellelt fürgetetvek (Psocoptera)

SZIRÁKI GYÖRGY

Magyar Természettudományi Múzeum, H-1088 Budapest, Baross u. 13., Hungary;
e-mail: sziraki@zoo.zoo.nhmus.hu

SZIRÁKI, GY.: *Psocoptera species found at Gyűrűfű in the framework of the "Biodiversity days" program*

Abstract: Thirteen psocid species have been found in occasion of the surveys carried out in the framework of the Biodiversity Days at the village Gyűrűfű. Two of them (*Graphopsocus cruciatus* and *Valenzuela flavidus*) - which are common on large part of Europe - were greatly abundant. Other five psocids (*Stenopsocus stigmaticus*, *Kolbia quisquiliarum*, *Philotarsus parviceps*, *Elipsocus moebiusi* and *Mesopsocus laticeps*) are known only from a few other territories of Hungary, and - therefore - are valuable in point of view of natural protection.

Keywords: biodiversity, Hungary, Gyűrűfű, Psocoptera, rare species.

Bevezetés

A fürgetetvek (Psocoptera) jellegzetesen gyors mozgású, és többnyire vékony kutikulájú rovarok. Kis termetűek; gyakran csupán egy-két milliméter hosszúságúak, de a legnagyobbak sem érik el az egy centimétert. Többségüknek két pár normális kifejlesztésű, vékony lemezű, nyugalomban a potroh fölött háztetőszerűen elhelyezkedő hártvány szárnya van. Az erezet meglehetősen redukált. A szárnylemez - a szárnyjegy felszínétől eltekintve - általában csupasz, de az erek csakúgy, mint a szárny szegélye, a fajok nagy részénél többé-kevésbé szőrözöttek. Az elülső szárny általában jóval nagyobb, mint a hátulsó.

Mintegy 4400 fajuk ismert a világon, amelyek - sok más rovarrendhez hasonlóan - nagyobb részt trópusiak. Az Euro-Mediterrán térségben hozzávetőleg 250 él belőlük, Magyarország területéről pedig 69-et sikerült eddig kimutatni.

A fürgetetvek valamennyien szárazföldiek, de általában kedvelik a magas relatív páratartalmú élőhelyeket. Táplálékuk főleg algákból és gombafonalakból áll, bár fogyasztanak növényi és állati eredetű szerves törmeléket is. Nálunk a fajok többsége egy nemzedékes.

A csoport három alrendje közül a zugtetvek (Trogiomorpha) a mérsékelt égövön szinte kizárólag emberi építményekben fordulnak elő. A kéregtetvekhez (Troctomorpha) tartozó *Liposcelis* nem számos faja él elvált kéregpikkelyek alatt, madárfészkekben, vagy akár lakásokban, dohos helyiségben tárolt öreg könyvek lapjai között. Közülük minden bizonnyal több tagja a vizsgált terület faunájának, ha eddig nem is sikerült itt gyűjteni belőlük. A Gyűrűfűn előkerült fürgetetvek valamennyien a harmadik alrendbe, azaz fa-tevek (Psocomorpha) közé tartoznak. Ezek a rovarok többnyire fás szárú növé-

nyek levelein, gallyain élnek, és az ott lévő mikroszkópikus gomba- és algagyeppelel táplálkoznak.

Mivel apró termetűek, nem feltűnő színűek és tömegszaporodásra sem hajlamosak, ritkán vesszük őket észre. Ezen felül gazdasági jelentőségük is alig van - így nem csoda, hogy sehol a világon nem tartoznak az intenzíven kutatott rovarok közé. Ugyanakkor e csoport fajainak is van természetvédelmi jelentősége. Ez nem csupán abból adódik, hogy közöttük is akadnak kifejezetten ritkák, és minden ritka állat- vagy növényfaj természeti érték, hanem abból is, hogy a fűretetvek vegyszerekkel szemben igen érzékenyek; ahol vegyi szennyeződés van a növényzeten, illetve ahol - akár csak alkalmanként - növényvédőszeret használnak, ott nem fordulnak elő. Másként megközelítve: ahol a faji sokféleségnek (biodiverzitásnak) ez a szegmense kellően képviselteti magát, ott a növényzet vegyi szennyeződéstől mentes.

Anyag és módszer

A vizsgált helyszín (Ibafa: Gyűrűfü), ahol a Biodiverzitás Napok alkalmából a felvételezések történtek, Magyarország átlagnál csapadékosabb vidékén található, ami a fűretetvek szempontjából kedvező adottság. Bár a természetes növénytársulások a vizsgálatra kijelölt terület nagy részéről már régóta eltűntek, az eredeti erdőállományból származtatható cserjés foltok és dűlőút menti cserje-sávok általánosan jellemzőek, és a rovarrend több faja számára is megfelelő élőhelyet biztosítanak. Számottevő körülmény az is, hogy a gyűrűfüi határész korlátozott nagysága ellenére is meglehetősen változatos adottságokkal rendelkezik. Ennek következtében ma is fellelhetők rajta tölgyesek, szurdokerdők kisebb maradványai, patakparti fűz-ligetek és égeresek darabjai.

A fűretetvek gyűjtésére legkedvezőbb az ősz. Ennek megfelelően jelen sorok írója is 2008-ban vett részt személyesen a felmérésben (amikor az októberben zajlott le), de a területen tevékenykedő többi entomológus is ebben az időszakban talált leginkább Psocoptera példányt.

A fűretetvek befogása általában kopogtató ernyő segítségével, kisebb arányban pedig lomb- és fűhálózással, illetve az élőhelyen való egyeléssel történik. Vizsgálataink során mi is ezeket a módszereket alkalmaztuk. A fellelt példányokat megnedvesített ecsettel közvetlenül 65% töménységű alkoholba tettük, és meghatározás utáni konzerválásuk is ugyanilyen koncentrációjú alkoholban történt.

Az egyes fajok elterjedésére vonatkozó megjegyzéseknél GÜNTHER (1974), LIENHARD (1998), valamint LIENHARD és SMITHERS (2002) munkáira, míg a magyarországi előfordulás tekintetében PONGRÁCZ (1914), LIENHARD (1986) és SZIRÁKI (1991, 1992a, 1992b, 1996, 1998, 1999, 2002, 2006) közleményeire támaszkodtam. A korábbiakhoz képest némileg megváltozott nevezéktanban, illetve a családok sorrendjében ugyancsak Lienhard és Smithers fent idézett kötetét tekintettem irányadónak.

Eredmények

A Biodiverzitás Napok program keretében összesen 108 Psocoptera példány került begyűjtésre, amelyek 13 fajt képviselnek. Ugyanakkor a fogott példányok háromnegyede a két leggyakoribb fajhoz tartozott.

A gyűjtött fajok jegyzéke

Caeciliusidae

Valenzuela flavidus (Stephens, 1836), sárgás fatetű - A Palearktikum erdő zónájában, és ezen belül Közép-Európában is általánosan elterjedt rovarfaj. Magyarországon ez a leggyakoribb fürgetetű, amelyik gyakorlatilag mindenhol előfordul, ahol fás vegetáció van, és nem alkalmaznak inszekticideket. Gyűrűfűn a második leggyakoribb fajnak bizonyult.

Valenzuela piceus (Kolbe, 1882) - Európa túlevelű erdeiben meglehetősen gyakori fürgetetű, amely a hazai ültetett fenyvesekben sem ritka. Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy Magyarországon több helyen - így Gyűrűfűn - lomblevelű fákon és cserjéken is él, fenyőféléktől távol.

Stenopsocidae

Graphopsocus cruciatus (Linnaeus, 1768), tarka fatetű - Feltehetően palearktikus eredetű, de más biogeográfiai régiókba is behurcolt gyakori faj, amely hazánkban is általánosan előfordul. A Mecsekben és környékén esetenként csaknem tömegesnek mondható. Gyűrűfűn ez bizonyult a leggyakoribb fürgetetűnek.

Stenopsocus immaculatus (Stephens, 1836) - Európa és Nyugat-Ázsia hűvösebb klímájú területein gyakori rovar, amely nálunk főként a vizes élőhelyekre jellemző.

Stenopsocus stigmaticus (Imhoff & Labram, 1846) - Mérsékelt gyakori, főként vizes élőhelyeken előforduló, széttagolt areájú palearktikus faj. Magyarországon néhány lelőhelye ismert, de a Gyűrűfűtől nem túl távoli Dráva menti galéria erdőkben jellemző fürgetetű.

Amphipsocidae

Kolbia quisquiliarum Bertkau, 1882 - Palearktikus elterjedésű, magas relatív légnedvességű élőhelyeket kedvelő faj. Hazánkban kevés lelőhelye ismeretes.

Ectopsocidae

Ectopsocus meridionalis Ribaga, 1904 - Kozmopolita, de melegkedvelő rovar. A kontinensek hűvösebb éghajlatú területein csak emberi építményekben fordul elő. Magyarországon meglehetősen gyakori. Főként a jobban felmelegedő, szárazabb erdőket és cserjéseket kedveli.

Peripsocidae

Peripsocus alboguttatus (Dalman, 1823) - A holarktikus régiók erdős vidékein általánosan elterjedt faj, amely nálunk is gyakori; esetenként akár domináns is lehet.

Philotarsidae

Philotarsus parviceps Roesler, 1954 - Egy meglehetősen ritka, széttagolt elterjedésű, európai és észak-afrikai fürgetetű, amely hazánkban eddig a Bükk, és az Aggteleki Nemzeti Parkból, Bátorligetről, a Szigetközből és a Hanságból, valamint Bábaapátiról volt ismert.

Elipsocidae

Elipsocus moebiusi Tetens, 1891 - Elsősorban Európa erdős területein fordul elő, de Kanadából is kimutatták. Magyarországon csak a Bükkből, az Aggteleki Nemzeti Parkból és a Budai-hegységből volt eddig adata.

Mesopsocidae

Mesopsocus laticeps (Kolbe, 1880) - Holarktikus elterjedésű faj, amely Magyarországon csak néhány területről került elő.

Psocidae

Blaste quadrimaculata (Latreille, 1794) - Európa számos országában előforduló, de viszonylag ritkának tekintett rovarfaj. Magyarországon mérsékelten gyakori.

Trichadenotecnum majus (Kolbe, 1880) - Holarktikus fűretetű faj, amely Magyarországon is meglehetősen gyakori.

Értékelés

A Gyűrűfűn megtalált Psocoptera fajok száma nem túl magas, de a vizsgálat jellegéből következően (egy-egy időszak vonatkozásában egyetlen alkalommal történt gyűjtés) ennél nagyobb fajszaám nem is volt várható. Az a körülmény, hogy a fellelt 13 fajból hatnak csak egy-egy példánya került a kezünkbe, világosan mutatja, hogy a ritkább fűretetvek kimutatásában igen nagy szerepet játszik a véletlen, ami elsősorban többszöri ismétlés révén volna csökkenthető. Az egy adott időszak tekintetében egyetlen évben végzett felmérésnél az esetlegességet növeli a populációsűrűség évenkénti, vagy hosszabb periódusú ingadozása, ami a ritka, illetve nem kellő hatékonysággal gyűjthető állatoknál a megfigyelhetőségi küszöb körüli ingadozást is jelenti.

A kimutatott mérsékelt fajszaámon belül viszonylag jelentős a ritka fajok aránya. Magyarországon legfeljebb 5-6 további területről ismertek a *Stenopsocus stigmaticus*, *Kolbia quisquiliarum*, *Philotarsus parviceps*, *Elipsocus moebiusi* és *Mesopsocus laticeps*. A „Biodiverzitás Napok” program lehetővé tette e ritka fajok hazai elterjedésének teljesebb megismerését, más szempontból pedig ezek dokumentálása révén gyarapodtak Gyűrűfű felderített természeti értékei.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetem szeretném kifejezni Kondorossy Elődnek, Orosz Andrásnak, Podlussány Attilának és Rozner Istvánnak az általuk gyűjtött példányokért, valamint Kovács Tibornak és a Fridrich házaspárnak, hogy a Biodiverzitás Napok szervezésével, illetve támogatásával hozzájárultak a fűretetvek magyarországi elterjedésének jobb megismeréséhez.

Irodalom

- GÜNTHER, K. 1974: Staubläuse, Psocopteren. - Die Tierwelt Deutschlands 61: 1-314.
- LIENHARD, CH. 1986: Beitrag zur Kenntnis der Psocopteren-Fauna Ungarns (Insecta). - Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici 78: 73-78.
- LIENHARD, CH. 1998: Psocoptères euro-méditerranéens. - Faune de France 83: 1-517.
- LIENHARD, CH., SMITHERS, C. N. 2002: Psocoptera (Insecta). World catalogue and bibliography. - Muséum d'histoire naturelle, Genève pp. 745.
- PONGRÁCZ S. 1914: Magyarország Neuropteroidái. (Enumeratio Neuropteroidum Regni Hungariae.) - Rovartani Lapok 21: 109-155.
- SZIRÁKI, GY. 1991: A survey of the Psocoptera of the Bátorliget nature reserves. - In: MAHUNKA, S. (ed.): The Bátorliget nature reserves - after forty years, 1990. Hungarian Natural History Museum, Budapest. pp. 319-322.
- SZIRÁKI GY. 1992a: Magyarország faunájára új Psocoptera fajok. (Psocoptera species new to the fauna of Hungary). - Folia entomologica hungarica 52: 235-236.
- SZIRÁKI GY. 1992b: A Béda-Karapanca tájvédelmi körzet Psocoptera együttesének vizsgálata. (A survey of the Psocoptera of the Béda-Karapanca landscape protection area, South Hungary). - Dunántúli Dolgozatok Természettudományi Sorozat 6: 63-69.
- SZIRÁKI, GY. 1996: Psocoptera of the Bükk National Park. - In: MAHUNKA, S. (ed.): The fauna of the Bükk National Park. Hungarian Natural History Museum, Budapest, Vol. 2. pp. 125-128.
- SZIRÁKI GY. 1998: A Dráva mente fürgetetű (Psocoptera) faunája. (Psocoptera fauna of the Dráva region, Hungary). - Dunántúli Dolgozatok Természettudományi Sorozat 9: 153-158.
- SZIRÁKI, GY. 1999: Psocoptera of the Aggtelek National Park. - In: MAHUNKA, S. (ed.): The fauna of the Aggtelek National Park. Hungarian Natural History Museum, Budapest, Vol. 1. pp. 103-107.
- SZIRÁKI, GY. 2002: Psocoptera of the Fertő-Hanság National Park. - In: MAHUNKA, S. (ed.): The fauna of the Fertő-Hanság National Park. Hungarian Natural History Museum, Budapest, Vol. 1. pp. 313-318.
- SZIRÁKI GY. 2006: Fürgetetvek, vagy fátetű alakúak a Mecsekből és a Geresdi-dombságról - In: FAZEKAS I. (szerk.): A Mecsek Állatvilága 1. - Folia comloensis 15: 43-50.

